ՔՐԱԿԱՆ

ՅԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

8 ՓԵՏՐՎԱՐ 1865 ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Բ. ՏԱՐԻ ԹԻՒ 54

Կը հրատարակուի ամէն ամսոյ 1, 8, 16 եւ 23ին։
Բաժանորդագրութեան գինը տարեկան 20 Ֆրանք։
Յայտարարութիւնները տարին մէկ անգամ կ'ընկալուին։
Առանց նիւթերը տարին կ'ուղարկուին։

Բաժանորդագրութիւնը միայն տարեկան է։
Յառաջադէմ համար պատ ուղարկութեան կ'ընկալուի։
Դրամ երթալիքներուն ծախքը առաջին վճարի է։
Յայտարարութեան տեղն է Պ. Յ. Գաֆաֆեանին գրատունը։

ՕՐՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵԻՑ ԴԷՄ

Ակնյայտն է մեր Քրիստոնէութիւնը տեսակ տեսակ հակառակութիւններ կուտէ. եւ այնքան հակառակութիւններէն չընկճիլը եւ ծաղկիլը եւ բոլոր աշխարհի մէջ ծաւալիլը՝ անոր աստուածային ըլլալուն մեծ ապացոյց է. որ մարդոց հնարքներէն ըլլար նէ՝ շատուց խափանած կ'ըլլար. ինչպէս որ մարդոց հնարած ուրիշ կրօնքները թէ՛ եւ քրիստոնէութենէ շատ պակաս ընդդիմութիւն կրնային. ինչպէս եղան քանի մը հերետիկոսութիւններ, կամ մեծ օգնութիւն եւ նպաստ ունեցան աշխարհական իշխաններէ եւ թագաւորներէ, ինչպէս էր կռապաշտութիւնը, այսու ամենայնիւ անհետ եղան, եւ անունին միայն գրքերու մէջ մնաց։

Քրիստոնէութեան դէմ ելան կայսրերը հալածանքով, որոց առաջը լոկ Քրիստոնեայ եմ ըսել մահուան արժանի յանցանք մըն էր։ Անոնց օգնութեան հասան չարաշիտ մարդիկ, տեսակ տեսակ զրպարտութիւններ հանելով, որպէս զի քրիստոնէութիւնը ատելի ընեն։ Բայց Աստուած է որ իր սուրբ հաւատոյն վրայ կը հսկէր. եւ այս ընդդիմութիւնները կը յորւէր, եւ հաւատքը կը տարածուէր։

Հիմայ ալ կռապաշտներ կան, ինչպէս են Հինդուները եւ Պարոնցիները եւ Կոնքինցիները եւ Սիամցիները եւ այն կողմերը բնակող ուրիշ ազգեր։ Ասոնց մէջ ալ քրիստոնէութեան քարոզութիւնը ըսկըսաւ, թագաւորներուն կողմէն հալածանքն ալ մեկ տեղ։ Երեւնացան քրիստոնեայ տէրութիւնները քաղաքական դաշնադրութիւններով եւ գինուց բռնութեամբ այն հալածանքը վերցնել տուին ալ նէ՝ տեղական կռապաշտ կառավարութիւնը ժողովրդեան մէջ քրիստոնէութիւնը ատելի ընելու համար զրպարտութիւններ հնարելու ճամբան բռնած է։

Այս ըսածնիս մօտ ժամանակներս երեւան եկաւ Կոնքին գաւառը, որ Հինդոց երկրին արեւմտեան կողմը տէրութիւն մըն է կռապաշտից ձեռք։ Այս տեղս քանի մը տարի առաջ քրիստոնէից դէմ հալածմունք կար. բայց գաղղիացի քարոզիչ մը չարչարանքով մեռցնելնուն համար Գաղղիայի տէրութիւնը վըրանին պատերազմ բացաւ. հալածանքը վերցնել տուաւ. քրիստոնեայները խաղաղութիւնին գտան. բայց Կոնքինցիներուն կողմէն ալ զրպարտութիւնները աւ սկսան։

Նոյն երկիրը տպուած էր թէ Այիշա անուն լըրագրէն առնըլով գաղղիացի լրագիր մը հետեւեալը

կը պատմէ ,, Ընծած տարի երկրին գրագէտները քրիստոնէից դէմ զրպարտութիւն մը հնարեցին ամբաստանութիւն հանելով, որպէս թէ գաղղիացի գինուորական մեծերը Տրոպացի քաթոլիկներուն թոյն կը բաժնեն, որպէս զի կառավարիչներուն տան եւ մեռցնեն։ Այս զրպարտութիւնը ժողովրդեան մէջ մեծ աղմուկ, եւ քրիստոնէից դէմ նորանոր հալածստահարութիւններ պատճառեց։ Վարդիչներուն մեծը հրաման ըրաւ բոլոր քահանաներուն՝ որ այս բանիս վրայօք ճիշդ տեղեկութիւններ առնելու եռանդ ըլլան։ Վահանայներուն մէկն առած տեղեկութիւնները գրեց մեծաւորին, որով բնաւ կասկած չմնաց պըտրտած համրաւոյն զրպարտութիւն ըլլալուն համար։

,, 1864 ին յունվարի մէջ, որ այն երկրի բնակիչներուն տոմարական հաշուով տարւոյն վերջին ամիսն է, Պու Տուք թագաւորին 16 երորդ տարին, այս զրպարտութիւնս տալածուիլ սկսաւ պատուին մայրաքաղաքին մէջ։ Շատ հնդիկ նշոդ գրագէտները նախ վիճակներուն եւ թագերուն հաղորդեցին, Շատոյ մէջ յանուանէ կը նշանակուի Ռէյթան գաւառին կուսակալը Լ է թայ Տագ։ (Այս լրագիրը այս զրպարտութիւնը տարածողներուն երեւելիներէն, որ գրեթէ ամէն ալ համալսարանի անդամ, եւ հետեւաբար գիտուն մարդիկ են) կը յիշէ. որոյ մէջ կը գըտնուի թագաւորին գրակարդայն ալ, Նկօ թէ Ֆուէնկ անուն։)

,, Գնդ մը եւ թագ մը չէր մնացած, ուր գրագէտները այս ստութեան թոյնը սերմանած չըլլային, Ընդ Տունկ գնդի կարգացողներուն գլխաւորը եւ թագաւորը երկու կանանց հետ խօսք մէկ ըրին. որոց մէկը հաց կը ծախէր. եւ միւսը անկէց հաց պիտի առնէր։ Այս երկու կնիկները Իօ Տօն պղնձէն էին. մէկին անունը Լուօն. եւ միւսինը Վսիէհ։ թագաւորը ասոնց մէկին խրատ տուաւ որ միւսէն հաց առնէ, ուտէ. եւ նորը լուսնտութիւն եւ զգաստութիւն վրան եկած երեւցնէ։ Ըստ ասոնը հաց ծախողը իր ամէն զօրութեամբը պօռալով սիրտ ըսեր որ քրիստոնեաները այս հացէն ծախուս առնեն *։ Այս ասանկ եղած ատենը թագաւորին մարդիկը հոն ներկայ էին. շուտ մը Ընդ Տունկ գնդի բնակիչներէն երկու կին բռնեցին, որ կըսուէին Պուեն եւ Տէ, եւ քրիստոնեայ ձանչցուած էին։ Կապեցին, եւ շղթայով առանց կիւզապետին պատճառին կողմէն անցնելու անանկներուն սահմանած տեղը տարին վերը հիշած երկու կռապաշտ կանանց հետ մէկտեղ, որպէս զի Լօ Պրօն պիհ կուսակալին ներկայանան։ Կուսակալը երբ այս կնիկներուն երկուքը շղթայակապ եւ երկուքը ազատ տեսաւ՝ յանցանքին թագապետին հարցնելէն ետքը քննելու համար դատաւորին խրկեց։

,, Երկու քրիստոնեայ կանայքը դատաւորին առաջն ըլլալնին որ իրենք թոյն չունին. իսկ կռապաշտները կը պընդէին թէ ունին. դատաւորն ալ երկուքը մէկէն բանգ խրկեց։ Այց ծախող կինը որ յղի է եղեր, նոյն գիշերը տղան անցուց. անոր վրայ սիրտը վախ գալով սկսաւ պօռալ թէ անշուշտ երիվէտ զինքը պատժեց։ Եւ բանտապահներուն ներկայութեանը յայտնապէս խոստովանեցաւ իր յանցանքը. եւ ըսաւ որ Ընդ Տունկի թագապետը իրենց խրատեր էր այն կերպով քրիստոնեաները զրպարտելու. ձէ երկուքին չորս չափ բրինձ վարձք խոստացեր էր։

,, Երբ օրը լուսացաւ՝ բանտապահները այս չորս կիները դատաւորին առաջը տարին։ Երկու կռապաշտները բանտապահներուն ներկայութեանը խօսածին պէս եւ նմանը դատաւորին առաջն ալ խոստովանեցան։ Դատաւորը նօտարներուն գրի առնել տուաւ ասոնց ըսածը. եւ թագապետը վաթսուն գանուտելու եւ բանտարկուելու դատապարտեց։ Կնիկներէն ալ չորսը մէկէն ազատ թողուաւ։ Վեց օր ետքը համալսարանին տնօրէնը եւ կարգացողներուն մեծ խումբը դատաւորին եկան բանտարկեալին ազատութիւն խնդրելու. խնդիրին չընորհուեցաւ. բայց թագապետը մեռած էր. դուրէ կերած ծնծէն ,, ։

Այս պատմութեանս մէջ ալ աստուածային գործ մը կը տեսնուի։ Պարզ եւ զիւրաւ իմացուելու բանը մըն էր բանտարկեալ կռապաշտ յղի կնոջը բանտին մէջ տղան անցնելը։ Ինքը եւ դատաւորը մէկ կրօնքէ ըլլալով անոր հրամանովը բանգ դրուելը չէր սպասեր։ Երբ այս անակնկալ պատիժն եղաւ՝ վախն ու մտատանջութիւնը ծնողութեան վրայ ազդելով վիժումներուն պատճառ եղան։ Ասիկա բնականաբար մըն է. եւ ասանկ բաները բնականապէս յանցաւորին խիղճը կարմրցնեն, որ երբած յանցանքէն թեթեւնալ կուզէ. որպէս զի պատիժէն ալ ազատի։ Այց բնութիւնն ալ Աստուծոյ կամացը եւ տնօրէնութեանը կը ծառայէ. եւ երբ որ ասիկայ Աստուծոյ տնօրինածը կատարելու գործիք մը կրնայ ըլլալ նէ՝ Աստուած ալ նոյնը ձեռք կառնէ. արտաքոյ կարգի բնութեան հրաշք չըներ։

Ասոր համար կըսեմք, որ այն կնոջը այս զըր-

* Լրագրին ըսածն այս է. բայց ասկէց մէկ յանդգնաք մը չելլէր քրիստոնեայներուն համար, ուստի կամ Թարգմանութեան կամ տպագրութեան սխալ ալիտի ըլլայ. ,, հիմայ այս հացը քրիստոնեաներէն ծախուս առի ,, ըսելու տեղ։ Բնագրին գաղղիարէնն է. Je prends à présent ce pain aux Chrétiens. որ մեր Թարգմանութեան ալ ճամբան չիտար։

պարտութիւնը տարակուսելու գործիք ընդունիլը, թաղային եղբայրութիւնը վարուիլը, անոր ներկայութենէն առանց կապանայ կուսակալին իրաւունքը երկու քրիստոնեայ կապակալ կանայց հետ, որ բնականապէս կուսակալին միտքը կասկած կը ձգեն եւ կը պարտաւորի ճիշդ քննութեան տակ ձգել. եւ ուրիշ պարագաները որ պատճառ կարող տնօրինուած բաներ են ատուած ակոյս կողմանէ, հնարուած զրպարտութիւնը հայտնի ակնյայտ. եւ անոր զրպարտիչները հրապարակաւ պատժելու։ Այս ատուած բնութեան արարիչ եւ ամենիմաստ Ճանչցողներուն առաջ այս ըսածներըս անտարակուսելի ճշմարտութիւններ են։

———o———

Հայտնի է որ Ջինաց կառավարութիւնը քրիստոնեաները կը հալածէր ասկէց քանի մի տարի առաջ. եւ հալածուիմը Մողոլներուն երկիրն ալ մըտած էր. բայց շատ պիտցող չկայ թէ ինչ յանցանք կը գտնէին վրանին. վասն զի Ջինները եւ Մողոլները ամէն կրօնքի հանդուրժութիւն կուտան. կռապաշտ ալ կայ մէջերնին. հրեայ ալ, մահմետական ալ, կոպտացած ալ, որ անոնց մէջ անհաւասար ըսել է, եւ յարգ ալ ունին այս կարդացողները՝ չինեաց կուռքերուն չհաւատալնուն համար, թէպէտ ուրիշ բանի մըն ալ չեն հաւատար Քրիստոնէից վրայ դրած յանցանքին ասոնք են։

Մահերնին մէկ պալատ մը ունի, ութսուն եւ մէկ սենեակով։ Ասոնք պալատ ունենալ միայն Ջինաց կայսեր յատուկ ըլլալուն համար, որ Մողոլներուն ալ կայսրն է, ուրիշի մը ունենալը քրէական յանցանք է։

Իշխ կաշիէ եւ տղոց արիւնի մէջ թաթխած թուղթէ մարդ կը շինեն. թուղթը արիւնին մէջ թողլով մինչեւ փտի։ Ետքը ասոնց հաւատ թեւ կը փակցնեն. որով այս թղթէ մարդիկը կը թռչին ետրոպա կերթան, եւ անկէց ամէն կիշեր բեռներով ոսկի կը բերեն։

Ընդհարին մեծութիւնով սաղ եւ բաղ կը անուցանեն, որ պէտք եղած ատենը քրիստոնեաներուն քարոզիչները կռնակնին կառնեն։ յանկարծ Մողոլերուն վրայ կը յարձակին, եւ աչքերնին կը հանեն։

Այս սուտերը Մողոլի երկիրը տարածուած էին. բուն Ջինաց ազգին քով քրիստոնեայ զրպարտողներն ալ չի հարկէ Ջիներուն աչքը հանել կուտային այս բաներուն եւ սագերուն։

Հատերը այսպիսի անճոռնի սուտերու կը հաւատային. մէջերնին անանկներ ալ եղած են որ մեռած ըլղոցնուն գերեզմանը բացած են տեսնելու համար թէ արդեօք սրտերնին ուաչքերնին կը կենա՞յ։ Իսլամիկները քրիստոնեայ մը տեսածնուն պէս ահով դողով կը փախչէին. կառավարութիւնն ալ պարտական էր քրիստոնեայները հալածելու, ժողովուրդը ապահով պահելու համար։

ՍՈՒՐԲ ԳԻՐՔ

ԵՒ

ԵՒՆԴԻԹԻՒՆ

Հողքականները իրենց յատուկ վարպետութիւն մը ունին լուսաւորչական հայերուն մէջէն տգէտներն ու պարզամիտները իրենց կողմը քաշելու։ Ինչ բան որ իրենք չեն ընդունիր, եւ կուզեն որ ուրիշներուն ալ մերժել տան, նոյնը իբրեւ Հատին եկեղեցւոյ սովորութիւն կամ դաւանութիւն մը կը ցուցնեն, եւ անկէց ետքը անոր դէմ կը գրեն կամ կը խօսին։ Կարդացողները կամ լսողները՝ որ չեն գիտեր թէ Հայաստանեայց սուրբ Հուսաւորչական եկեղեցին ալ նոյնը միանախնեաց հետ ընդունած է, եւ Հատին եկեղեցւոյ համար մտքերնին դրած ըլլալով որ նորամուտ աւելորդապաշտութիւններ ունին, անտարբերութեամբ կը կենան. այն ալ Հատիններուն աւելորդապաշտութեանց կարգը դնելով կը մերժեն. եւ թէ որ մէկը ընդունելու եւ պաշտպանելու ըլլայ նէ՝ կըսկսին անոր համար ըսել թէ դաշտնի հռոմէական է. ճիշդ վնիմ է. եւ այլն։

Հողքականներուն այս վարպետութեան օրինակը շատ անգամ տեսնուած է։ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ Քրիստոսի Տեառն մերոյ փոխանորդ եւ երեսելի գլուխ չեն ընդունիր. եւ Հռոմայ Պապին գլխաւորութեան պահանջմանքը հերքել պատճառելով կըսեն թէ եկեղցին Քրիստոսէ ետ գլուխ չունի. եւ Քրիստոս երկրիս վրայ իրեն փոխանորդ դրած չէ։ Տգէտները լմանի կը կրլլեն այս խօսքը. եւ իրենք ալ անոնց ըսածը կը կրինեն, անկէց ետքը երբ հարցուի իրենց թէ Հայն իր կաթուղիկոսը՝ եւ Հայկը իր պատրիարքը եկեղեցւոյ մէջ ինչ պաշտօնի աչեր ճանչնալով կը պատուէ. կամ անպատասխանի կը մնան, կամ պատիւը անտեղի կը տեսին, եւ կիյնան բողոքական անգլեսութեան մէջ։

Նիկոդիմոս Վոյտիխովսկեան անունով կրիք մը Հանեցին մէկ երկու տարի առաջ. որուն մէջ ըսին թէ գոյաւիսութեան վարդապետութիւնը Հայոց մէջ Հատիններէն մտած է։ Հատ տգէտներ զիրենք Հատին եկեղեցւոյ սահմաններուն հնազանդելէն ազատ

բըռնելով. ըստ որում Հռոմէական չեն, սուրբ Հաղորդութեանը Քրիստոսի ճշմարիտ մարմին եւ արիւն ըլլալուն հաւատալէն Թուլցան. որովհետեւ չգիտէին որ Հայոց Հայրապետներուն հետ յարաբերութիւն ունենալէն շատ տարի առաջ Հուսաւորչական Հայերը խորհրդապաշտ մը ունէին, որուն մէջ Հոգւոյն սրբոյ կոչման աղօթք կըսէր. „Զհացս եւ զբաժակս օրհնեալ՝ մարմին ճշմարտապէս արասցես Տեառն մերոյ „եւ փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, փոխարկելով Հոգւովդ քով սրբով„: Արեւելեան սուրբ վարդապետ մը ունէին, որ կըսէր առ Աստուած խօսելով. „մարմին քեզ հաւատարապէս, օրհնաբանեալ որդի „Աստուծոյ, խնկոյին ես՝ ո՛չ ըզքնոյն, ի յարդեանցն „ցորենոյ արարչապէս միշտ հանդերձեցեր„: (Նարեկ. Գլ. 10): Եւ երբ որ ասոնք մէջ բերելով մէկը՝ ուղղափառութիւնը կը հաստատէր, լսելիքը նոյնն էր. գաղտնի Հռոմէական եւ ճշմարիտ ըլլալ կամ ըսնանուէր:

Հաղորդական Ընթերքէք լրագիրը հիմայ կերեւի թէ այս գաղտնի հռոմէական եւ ճիշդ էքզարքոսի բառերուն քիչ մը եւրկկէկ տարածուելուն եւ տգէտները տեսակ մը նահապաշարման որսալուն շնորհիւը կը յուսայ նոյն եղանակը աւելի յաջողցնելու: Ընդհակառակ օրերը մասնաւոր տեսակ հիւանդութիւններու եւ արկածներու դէմ պաշտպան սրբոց բարեխօսութեան դիմելը միանակ Հռոմայ եկեղեցւոյ վրայ ցուցուցեր էր. որպէս զի անկէց խորշողները այս միջոցաւ սրբոց բարեխօսութիւնը մերժելու ճամբան մտնեն: Մենք նախորդ թերթին մէջ ցուցուցինք որ սուրբերը այս ինչ կամ այն ինչ ախտի կամ արկածի դէմ պաշտպան ըսնելը բոլոր քրիստոնեայ ազգաց մէջ կայ, եւ հին ժամանակէն կար:

Այս անգամ նոյն լրագիրը սուրբ գրոց եւ եկեղեցւոյ աւանդութեանց վրայ խօսելով՝ սուրբ Պօղոս առաքեալն ու Հռոմայ եկեղեցին իրարու ընդդիմախօս կը ցուցնէ. որպէս թէ եկեղեցւոյ աւանդութիւնն ընդունող եւ յարգող եւ անոր հնազանդութիւնը ճանչցող՝ Հռոմայ եկեղեցին միայն ըլլար, Հայաստանեայց Հուսաւորչական եկեղեցին նոյնը չճանչնար:*

Հիշեալ բողոքական լրագիրը կըսէ „աւետարանական „կան քրիստոնեաները կըսեն, եւ անանկ ալ կը հաւատան. որ սուրբ կիրքը հաւատոյ եւ բարուց մասին փրկութեան կանոն ըլլալու բաւական են, Հռոմայ եկեղեցին աւոր դէմ կուգայ„: Եւ այս վէճը որոշելու համար երկու կողմն ընդհանուած մարդ մը դատաւոր ընտրել ուզելով սուրբ Պօղոս առաքեալը կը գտնէ. եւ կըսէ. „Ահա՛ առաքեալը „մեզ վճռաբար պատասխան կուտայ (Ա. Տիմ. „15–17). տղայութենէդ ի վեր սուրբ գիրքերը „գիտես. որ քեզ ի Քրիստոս Յիսուս հաւատքիդ „միջնորդութեամբը փրկութեան տեղեկացնելու կա„րող են: Ամէն սուրբ կիրքերը Աստուծոյ շնչմա„նէն ըլլալով, գիտութեան համար, յանդիմանու„թեան համար, ուղղութեան համար, արդարու„թեան պատճառով Քրիստու համար օգտակար են, „մինչեւ Աստուծոյ մարդը կատարեալ՝ ամէն բարի „գործերու պատրաստ գտնուի: Ահա հոս կը տես„նուի, որ բողոքական ըսուած աւետարանական քրիս„տոնեաներուն հաւատքը Պօղոս առաքեալին հա„ւատքին հետ մէկ է. բայց Հռոմայ եկեղեցին „եղողներուն տարբեր է„: (Ընթերքէք. պաշկ. պըպտէր. ԺԲ. 2):

Պահ կըլլայ որ աւանդութիւն ընդունող ո՛րքան ուրիշ հայրապետներ կան նէ՝ ամենուն հաւատքն ալ սուրբ առաքելոյն հաւատքէն տարբեր է: Հաղորդականները ասոր ալ այո՛ կըսեն. որովհետեւ հայրապետ չեն ընդունիր: Բայց ուրիշ բան մը կայ Ընթերքէքի խմբագրին հարցնելիք: Պուհայտու աւետարանը եւ գործք առաքելոցը եւ Յովհաննու աւետարանը եւ յայտնութիւնը, գուցէ անոր կաթուղիկէ թուղթերն ալ Պօղոս առաքելոյն առ Տիմոթէոս գրած երկրորդ նամակէն եսբը գրուած ըլլալով նոյն առաքելոյն Աստուածաշունչ ըսած գրքերուն մէջ չեն պարունակիր նէ՝ հաւատոյ կանո՞ն են թէ չէ. եւ ասոնք չգրուած՝ ասոնց մէջ պարունակեալ ճշմարտութիւնները ո՞ր էին. մանաւանդ Յովհաննու աւետարանին մէջ գրուածները. չէ՞ մի որ սուրբ առաքելոյն այն խօսքը գրած ատենը տակաւին անդիր աւանդութեանց կարգին էին:

Մենք այս ալ մէկդի ձգենք. եւ ուրիշ հարցում մը կընենք: Ի՞նչ կը նշանակէ նոյն առաքելոյն առ նոյն Տիմոթէոս գրածը նոյն երկրորդ նամակին մէջ

* Զարմանք է՝ որ Սալլանթեան Միքայէլ եպիսկոպոսի պէս մարդ մը բողոքականաց այդ խօսքին բանուած է. եւ Աստուծոյ գրաւոր խօսքը կատարեալ կանոն հաւատոյ պնդելով կըսէ. „սխալին տպագահաւատք, որք զսուրբ գիրս անբաւական համարելով՝ յաւելուն եւս զմարդկային աւանդութիւնս իբր զբանս Աստուծոյ ոչ գնեալս„ (Ըզնագ. պոլսի. Թիւ. 30, եր. 31): Զի թեմ, Թէ սուրբ գիրք ջոհանէլով միայն սուրբ հաւատոյ քարոզիչներուն բերնովը լսածնուն հաւատացողներուն ինչ պիտի ըսեր, ինչպէս էին առաքելոց ժամանակի հաւատացեալները: Եկեղեցւոյ աւանդութենէն վերջ ընդարձակ գրած եմք յայտարարութեանց գրքին մէջ:

„ինչ որ չատ վկայներով ինձմէ լսեցիր՝ նոյնը հա-
„ւատարիմ մարդոց աւանդէ՛, որ ուրիշներուն ալ սով-
„րեցնելու կարող ըլլան*„

Երեք օր ասանք Հաւատոյ եւ բարուց կանոններէ դո՞ւրս բաներ էին. միրուխեան անօգո՞ւտ բաներ էին։ Ուրիմն անպիտան բան էր սուրբ առաքելոյն այնքան խնամով պատուիրածը։ Ե-եոքեբը իր ընտրած դատաւորին համար պղպէջ բան պիտի կրնա՞յ ըսել։

Ուրեմն՝ Հռոմայ եկեղեցւոյն հետ բոլոր քրիստոնէական եկեղեցին կրնան իրաւամբք ըսել բողոքականներուն համար՝ Թէ իրենց կանոն հաւատոյ բըռնած գիրքը կամ լման չեն կարդար, կամ լման չեն հասկնար. կամ ըսածը լման մէջ չթերելով ուրիշները կը խարեն։ Եկեղեցին հաստատուն եւ մշտնջենաւոր աւանդութեան աւանդապահ ըլլալէն զատ սուրբ գրոց միաքն ալ ամէն մասնաւոր մարդոցմէն աղէկ կը հասկնայ եւ աղէկ կը բացատրէ. որով անոնցմէ բան սորվելու կարօտ չէ։

Ե յոպիսի բողոքականներուն վարպետութիւնները ցուցնելու համար է որ Հռոմայ եկեղեցին կը պաշտպանենք. որով Լուսաւորչական եկեղեցին պաշտպանած կըլլամք։ Ա՛ր հակառակորդ Լուսաւորչականներուն ասոր համար մեզ պարսաւելուն պատճառն ի՞նչ է. իրենք թող ըսեն։

ԱՊԱՀԽԱՐՈՒԹԵԱՆ

ՊՈՐՁԵՐ

Ե յոպիսի գործերն են մասնաւորապէս այն բաները որ մարդ իր մարմնական ախորժակին դէմ եւ իր հեշտասէր կամքը կտրելով մարմնոյ ցանկութիւնները հոգեւորին հնազանդեցնելու համար կը գործէ։ Ե-սանկ են կերակուրէ եւ ուրիշ մարմնական հաճոյքներէ ընդ միշտ կամ ժամանակ մը ժուժկալել. մարմնոյն հանգիստ տալու ժամերուն մէկ մասը աղօթքի եւ Ըստուծմէ ընդունած բարերարութիւններէն շնորհակալ ըլլալու նուիրել. իր ունեցած աւելորդները պահելուն տեղը չունեցողներուն եւ կարօտեալներուն բաժին հանել, եւ այլն։

Հաւատը՝ մանաւանդ պահք բռնել չուզողները՝ կըսեն.-ի՞նչ պահք բռնելէս ի՞նչ օգուտ կըլլէ. եւ հիմայ որ մեծ պահքը մօտ է, շատերուն բերնէն այս

* „Ջոր լուսոր յինէն բազում վկայութիւք, զայն ա-
„ւանդեսցես հաւատարիմ մարդոց, որք բաւական
„ինչեն եւ զայլս ուսուցանել„։ (Բ. Տիմ. Բ. 2)

խօսքս կըլսուի։ Ըստոյգ բաւական կը սեպեմք եկեղեցւոյ հին վարդապետներէն Տերտուղիանոսի ըսածը գրել, որ կըսէ.

„Ըստուծոյ հրամայածը ինդրոյ տակ ձգելը Թէ
„աղէ՞կ է մի, ըրբենի յանդգնութիւն է։ Ա՛սանկ ի-
„մաստութիւն հնազանդելու եմք հրամայողն Ըստուած ըլ-
„լալուն համար, քան Թէ հրամայածին օգտակարու-
„Թեանը համար։ Ընդունելու առաջին պատճառ՝
„աստուածային կարողութեան վեհութիւնն է։ Տի-
„րոջ հեղինակութիւնը ծառային օգուտէն առաջ է„։
(յ. ապաշ խոստովանեան. գլ. Դ)։

Ամանք ասոր համոզուած են։ բայց կուզեն իմանալ Թէ Ըստուած ծրբ պատուէր տուեր է քրիստոնեաներուն պահք բռնել։ Այս խնդիրը բողոքականներուն բերնէն շատ լսուած է, որ ուրիշ բան չը ցուցներ, բայց եթէ սուրբ գրոց կարծուածին չափ համառ չըլլալնին։ Ընգամ մը սրբոյն Յովհաննու Ա՛կրոչին աշակերտները Տնաուն մերոյ հարցուցին Թէ ինչո՞ւ մենք ու փարիսեցիները յաճախ կը պահենք, (կերակուրէ կը ժուժկալին). իսկ քու աշակերտներդ չեն պահեր։ Տէրն մեր անոնց պատասխանեց. կըրնա՞յ արդեօք ըլլալ որ հարսնեւորները կերակուրէ ժուժկալին՝ քանի՛ որ փեսայն հետերնին է։ Ա՛յլ եըբոր փեսայն քովերնէն առնուի՝ այն ատենը կը ժուժկալեն։ (Ա՛որ. Գ. 14, 15)։ Հիմայ որ Տէրն մեր՝ երկնաւոր փեսան, ղգալի կերպով մեր մէջը չէ, յերկինս համբարձած է, անոր պատուէրը կը կատարուի՝ անոր հավատնալէն մինչեւ հիմայ սահմանեալ օրերը կանոնաւորապէս պահք բռնելով։ Ասոր համար է որ նոյն իսկ առաքեալները պահոց եւ աղօթից կը հանապազորդէին. եւ չորեքշաբթի եւ ուրբաթ օրերը եւ մեծ պահքը անոնք սահմանեցին։ Ետքերն ալ եկեղեցւոյ հայրապետները այս պահքերը ժողովներով հաստատեցին. եւ ընաւ եկեղեցական օրինաւոր ժողով մը չկայ՝ որ ընդհանուր խօսքով ամէն քրիստոնէից մէկէն պատուիրած ըլլայ որ պահք չբռնեն։ Եկեղեցւոյ զաւակ եղողները պահք բռնելու պարտաւորեալ են։

ՊԵՏՐՈՍ ՕՍՄԱՆ

ՆՈՐԱՀՆԱՐ ՋԻՆՔ ՄԸ

Հիւսիսային Ամերիկայի Նիւ Եորք քաղաքէն Սիվս Հիլպերդ անուն մէկը նոր ղէնք մը հնարեց. որ շատ բարակ արուեստով եւ հանճարով շինուած է։ Ձեռը ձիաւորներուն գործածած սուր մըն է։

բայց երախակալը (խապզէն) վեց անգամ իրարու ետեւէ նետուող ատրճանակ մըն է։ Գործածողն ասով ըստ պետոյից մօտէն ալ կրնայ թշնամւոյն հետ կըռուի՝ սրովը զարնելով. հեռուէն ալ կը կռուի ատրճանակը գործածելով։ Այսու ամենայնիւ՝ ձիաւորներու հասարակ սուրէն ալ թեթեւ է. եւ պատերազմական ամէն տեսակ կրթութիւններու ընդունակ ըլլալն համար կերեւի որ շատ չանցնիր ամէն տեղ ձիաւորներուն մէկ սովորական զէնքն ալ այս կըլլայ։

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մ Ը

Հարուածոցը Տե՛ս երես 36։

„Պր. Պուրսալը Տէրոյենց, (Ինչո՞ւին՝ որ է ըսած պարբերականիս, խմբագրին անունն այս է), ամէն շաբթու իր կծու եւ անսպառ հմտութեամբը խիստ կարեւոր եւ հիմակուան ախորժակին աւելի ազէկ պատշաճեալ ներթակայներ կը գտնէ, խորհելու եւ խօսելու արուեստին համբակները յաղթադարձար հերքելու։ Հիմայ ալ Իրլանդ ասոր էջերուն մէջ իրեն հերքումմը կը գտնէ՝ որ ուրիշներուն գրածէն վար չմնար*։ Հայ ազգութեան վրայ խօսած երկար եւ հանճարեղ** յօդուածներուն մէջ մեղմով, բայց յայտնապէս կը խօսի կրօնքի վրայ. թէ „ժամա„նակուրին նկատմամբ անգամ աւելի օգտակար էր „Հռոմայ եկեղեցիէն չզատուիլը, որուն Պաղեստինի „ծողովքին ժամանակը ուղղափառութիւնը (բաժան„ման պատճառն ու ժամանակն է), հիմայ անհակա-

„ռակելի եւ ամենուն ճանչցածն է„։ Կը յաւելու որ Հռոմէական եկեղեցին իրենց նախանձախնդիր եղած արարողութիւններուն զգալի չուզելէն զատ՝ ընդհակառակն առնց պահպանութիւնը կը պատուիրէ. եւ Ղեւոնդիկոս Դպիրապետին՝ արեւելեան ազգաց մէջ այս մասին ձեռք առնելու զգուշութիւններուն վրայօք քարոզիչներուն ուսած հրահանգը կը յիշեցնէ։ Այն ատենը խօսքը՝ սովորութիւն եղած ծոմերուն եւ պահքերուն ակնածութիւն ընելու վրայ էր. բայց յօդուածը վերջացնելով կըսէ. „Այս օրուան օրս մեր ՚ի վրայ մեզ ապականող քաղաքականութեան խըմորը հակառակ թուլութեան մը տարաւ, որ գրե՛թէ ապաշխարութեան բոլոր ոգին խանգարեց։ Պ. Տէրոյենց ժամանակ ալ կը գտնէ իր բաղմաչխատ զբաղմունքներուն մէջ ազգային տնօրինութիւնը նպատակ բրուներով եկեղեցական ընդհանուր պատմութիւն մը յօրինելու, որուն հրատարակութիւնը՝ ճշմարտութեան եւ եկեղեցական ուսմանց նոր ծառայութիւն մը մատուցանել պիտի ըլլայ„։

Այսքան է Մոնտ օրագրին յօդուածը, որուն տուած գովեստներուն անարժան ըլլալնիս հոս հրապարակաւ խոստովանելէն, եւ առ հարկի բռնադատուելով ամբողջ հատուածը թարգմանելնիս հոս ալ վերստին կրկնելէն ետքը՝ ըսելիք ունիմ Մոնթ ին գըլուածին վրայ. բայց առաջ հայ լրագրին մէկ բացատրութիւնը տեսնենք։

Ըսիկայ՝ գաղղիացի լրագրէն առած կտորին վերջը՝ (որ մեր թարգմանածին ալ վերջն է), ճշմարտութեան բառին քովը փարներթ ազիզի մէջ իրրեւ բացատրութիւն կաւելցնէ սա՛ խօսքը. „Ճիզվիթականու„թիւն ըսել կուզէ անշուշտ„։ Ըսիկայ իրեն մարգարէական օգտին վատահելով բացատրութիւն մըն է։ Ապա թէ ո՛չ Թաղումնք այն որ ճիզվիթականութիւնը ինչ ըսել ըլլալը չգիտեր, եւ Վոլտէրեան դպրոցին այս յաւերժ յատկացուցած նշանակութեամբը կաւանուի Ըսիկայ դիտնալ կուզէ նէ՝ գիտնալ կը յորդորեմք որ աշխատութիւն յանձն առնու Պէլճիոյ պատմութեան վրայ գրուած ամենէն ընդարձակ երկին մէջ եղած տարի Վիէննա տպուած կրքին Դ գլուխը կարդայ, որ է հտ. Ի. եր 26—43. եւ թէ որ անոր ըսածներըն ջնջելու հաստատուն փաստ մը ունի՝ անունը թող մէջ բերէ. ասով թէ՛ ճըշմարտութեան աղէկ ծառայութիւն մը ըրած կըլլայ, եւ թէ՛ հասարակութեան ալ շատ ընդունելի բան մը կընէ. որ ամէնն ալ մեծ հետաքրքրութիւն ունին այնքան լամբասուած ճիզվիթականութեան վրայ հաստատուն բան մը գիտնալու, մանաւանդ անոնք՝ որ երբ ճիզվիթականութեան դէմ խօսողներուն մէջ ուղղափառ հաւատոյ եւ քրիստոնէական սուրբ ե-

բայց երախակալը (խապզէն) վեց անգամ իրարու ետեւէ նետուող ատրճանակ մըն է։ Գործածողն ասով ըստ պետոյից մօտէն ալ կրնայ թշնամւոյն հետ կըռուի՝ սրովը զարնելով. հեռուէն ալ կը կռուի ատրճանակը գործածելով։ Այսու ամենայնիւ՝ ձիաւորներու հասարակ սուրէն ալ թեթեւ է. եւ պատերազմական ամէն տեսակ կրթութիւններու ընդունակ ըլլալն համար կերեւի որ շատ չանցնիր ամէն տեղ ձիաւորներուն մէկ սովորական զէնքն ալ այս կըլլայ։

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մ Ը

Հարուածոցը Տե՛ս երես 36։

„Պր. Պուրսալը Տէրոյենց, (Ինչո՞ւին՝ որ է ըսած պարբերականիս, խմբագրին անունն այս է), ամէն շաբթու իր կծու եւ անսպառ հմտութեամբը խիստ կարեւոր եւ հիմակուան ախորժակին աւելի ազէկ պատշաճեալ ներթակայներ կը գտնէ, խորհելու եւ խօսելու արուեստին համբակները յաղթադարձար հերքելու։ Հիմայ ալ Իրլանդ ասոր էջերուն մէջ իրեն հերքումմը կը գտնէ՝ որ ուրիշներուն գրածէն վար չմնար*։ Հայ ազգութեան վրայ խօսած երկար եւ հանճարեղ** յօդուածներուն մէջ մեղմով, բայց յայտնապէս կը խօսի կրօնքի վրայ. թէ „ժամա„նակուրին նկատմամբ անգամ աւելի օգտակար էր „Հռոմայ եկեղեցիէն չզատուիլը, որուն Պաղեստինի „ծողովքին ժամանակը ուղղափառութիւնը (բաժան„ման պատճառն ու ժամանակն է), հիմայ անհակա-

„ռակելի եւ ամենուն ճանչցածն է„։ Կը յաւելու որ Հռոմէական եկեղեցին իրենց նախանձախնդիր եղած արարողութիւններուն զգալի չուզելէն զատ՝ ընդհակառակն առնց պահպանութիւնը կը պատուիրէ. եւ Ղեւոնդիկոս Դպիրապետին՝ արեւելեան ազգաց մէջ այս մասին ձեռք առնելու զգուշութիւններուն վրայօք քարոզիչներուն ուսած հրահանգը կը յիշեցնէ։ Այն ատենը խօսքը՝ սովորութիւն եղած ծոմերուն եւ պահքերուն ակնածութիւն ընելու վրայ էր. բայց յօդուածը վերջացնելով կըսէ. „Այս օրուան օրս մեր ՚ի վրայ մեզ ապականող քաղաքականութեան խըմորը հակառակ թուլութեան մը տարաւ, որ գրե՛թէ ապաշխարութեան բոլոր ոգին խանգարեց։ Պ. Տէրոյենց ժամանակ ալ կը գտնէ իր բաղմաչխատ զբաղմունքներուն մէջ ազգային տնօրինութիւնը նպատակ բրուներով եկեղեցական ընդհանուր պատմութիւն մը յօրինելու, որուն հրատարակութիւնը՝ ճշմարտութեան եւ եկեղեցական ուսմանց նոր ծառայութիւն մը մատուցանել պիտի ըլլայ„։

Այսքան է Մոնտ օրագրին յօդուածը, որուն տուած գովեստներուն անարժան ըլլալնիս հոս հրապարակաւ խոստովանելէն, եւ առ հարկի բռնադատուելով ամբողջ հատուածը թարգմանելնիս հոս ալ վերստին կրկնելէն ետքը՝ ըսելիք ունիմ Մոնթ ին գըլուածին վրայ. բայց առաջ հայ լրագրին մէկ բացատրութիւնը տեսնենք։

Ըսիկայ՝ գաղղիացի լրագրէն առած կտորին վերջը՝ (որ մեր թարգմանածին ալ վերջն է), ճշմարտութեան բառին քովը փարներթ ազիզի մէջ իրրեւ բացատրութիւն կաւելցնէ սա՛ խօսքը. „Ճիզվիթականու„թիւն ըսել կուզէ անշուշտ„։ Ըսիկայ իրեն մարգարէական օգտին վատահելով բացատրութիւն մըն է։ Ապա թէ ո՛չ Թաղումնք այն որ ճիզվիթականութիւնը ինչ ըսել ըլլալը չգիտեր, եւ Վոլտէրեան դպրոցին այս յաւերժ յատկացուցած նշանակութեամբը կաւանուի Ըսիկայ դիտնալ կուզէ նէ՝ գիտնալ կը յորդորեմք որ աշխատութիւն յանձն առնու Պէլճիոյ պատմութեան վրայ գրուած ամենէն ընդարձակ երկին մէջ եղած տարի Վիէննա տպուած կրքին Դ գլուխը կարդայ, որ է հտ. Ի. եր 26—43. եւ թէ որ անոր ըսածներըն ջնջելու հաստատուն փաստ մը ունի՝ անունը թող մէջ բերէ. ասով թէ՛ ճըշմարտութեան աղէկ ծառայութիւն մը ըրած կըլլայ, եւ թէ՛ հասարակութեան ալ շատ ընդունելի բան մը կընէ. որ ամէնն ալ մեծ հետաքրքրութիւն ունին այնքան լամբասուած ճիզվիթականութեան վրայ հաստատուն բան մը գիտնալու, մանաւանդ անոնք՝ որ երբ ճիզվիթականութեան դէմ խօսողներուն մէջ ուղղափառ հաւատոյ եւ քրիստոնէական սուրբ ե-

* Այս փոքրիկ հատուածը՝ Ռըզնանի դէմ գրածնուս վրայ, կետադրութեամբ անցեր է հայ լրագիրը. այս ալ առանց դիտաւորութեան չէ. որ միայն ինքը, եւ Ռըզնանի վրայ Յիսուսի դրքին Թարգմանութիւնը հրատարակելու սկսող պարբերականին խըմբագիրը կրնան գիտնալ. անոնց գաղտնեացը Թափանցել մեզի չեկնար։

** Մեզի դժուար նատող լրագիրը այս բառս չէ՛ նկատեր, որ յօդուածոյն վերջը բացարձակաբար կըսէ Թէ գաղղիացի լրագրին վկայութիւններուն կատարեալ համոզուած է։ Ասով մեր հրատարակած ալգիպնոլեան յօդուածներուն ալ հաճելով ըլլալուն լիով համոզուած պիտի ըլլայ, վասն զի Մոնթը այնպես վկայեց. բայց հայ լրագրին գաղափարին դէմ ալ շատ բան կայ մէջը. եւ նոյն իսկ այս յօդուածը հրատարակելը՝ անոնք ցուցնելու համար է։

կեղեցւոյ պաշտպանութիւն ընդունիլ կը յուսային, Վ՚ոչ երբեմն հետեւողներ, եկեղեցականները լամփատողներ եւ բամբասելու լան չը գրուած տեղին զրպարտողներ, եւ աշխարհական իշխանութիւնը եկեղեցական հեղինակութենէն վեր եւ անոր հրամայող եւ կարգադիր ընդունիլ կը կոչեն։ Ասոնք մեկի թողունք։

Ասոր լրագրապետը մեր եկեղեցական պոմպոսիւնը տեսած չէ՛. որովհետեւ տակաւին ձեռագիր է. հրատարակուած չէ՛։ Ուսի՞չ ինքը, եւ ո՞չ ալ առաւելապէս Մ՚ոնթ ին խմբագիրը կամ անոր Կոստանդնուպոլսի թղթակիցը գիտէ թէ ի՞նչ է գրածս, կարելի է որ այս վերջինս գիտայ. թէպէտ ցինքը չեմ ճանչնար. բայց Եւրոպացւոց Կոստանդնուպոլիս գրնուած գրատուներէն քանի մի դրքեր առեր եմ գրած պատմութեանս վերաբերեալ լաներ նայելու համար։ Մ՚ ին լրագրապետը այնքան ալ չգիտեր։ որովհետեւ չգիտեր թէ ի՞նչ գրքեր գործածած եմ չինած պատմութեանս համար. ուստի տուած մեկնութիւնը կըլլայ լոկ գուշակութիւն մը։

Ահա որ ծմբոպոսիւնը ըսելը ցիպվիլիսասիւն ըսել կը հասկնայ նէ՝ անգրագարձն ալ իրրեւ ճշմարիտ ընդունելու է. այսինքն՝ ցիպվիլիսասիւնալ ծմբոպոսիւն է ըսելու է. եւ գիտեմ որ ասիկայ չընդունելու համար ամէն ձիգն ի գործ կը դնէ. եւ ասով՝ մեկ ուրիշ կողմէն ալ իրեն տուած բացատրութիւնը ինք ջրած կըլլայ։

Սա ալ ըսեմ վերջապէս, որ պատմութիւն մըն է այն եկեղեցական պոմպոսիւնը ըսուածը. կասկածելի կամ հակառակութեան տակ ինկած կտորները քննութեան տակ ձգուած են ժամանակակից վաւերագիրներուն ըսածները հետազօտելով։ Այսպէս չինուած պատմութիւն մը ճշմարիտ եւ զննուած լլլալը աւելի հաւանական է՝ քան թէ սուտ լլլալը։ Հոմայ քանի մի բարձրաստիճան եկեղեցականներու ամուսնանալու հրամանը տուած լլլալուն սուտը աւանդ քննութեան հետազօտելով իր լրագրին մէջ հրատարակողը, եւ անոր ստութիւնը յայտնողին դէմ՝ քու ինչո՞ւդ պէտք է որ իմ սուտս երեւան կը հանես ըսելով ներգաղողը՝ պատմութեան մը ճշմարիտ կամ սուտ, ճիզվիթական կամ վոլդերական լլլալը ճանչնալու եւ վճռելու իրաւունք չունիս։ Գանք Մ՚ ոնթ ին գրածին վրայ խօսելիքնուս։

Շարունակելի

ԱՆԳԼԻԱՅԻ

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ ՍՈՒՏՍՈՒՐԸ

Անգլիայի պաշտօնական լրագիրը կը ծանուցանէ թէ՝ փրկչին 1851 թուականէն մինչեւ 1864 թուականին վերջը՝ չորս տարուան մէջ Անգլիացին Հնդկաստան թէ դրամ կտրուած եւ թէ՛ ձոյլ (քիւլիչէ) 15՛014՛415 Անգլիական լիրայի դնով ոսկի եւ 106՛371՛760 լիրա գնով արծաթ դրամ խրկած է։ Հնդկաստան խրկուելիք դրամները Մ՚ արսիլիայի վրայով խրկելու 1853 թուականէն սկսուած ըլլալով այն ճամբով դացածին գումարն ալ 13՛498՛283 լիրայի ոսկի, եւ 38՛212՛570 լիրայի արծաթ խրկուեր է։ Եւ Մ՚ արսիլիայի ճամբով աւանդ խրկելը աւելնալով 1858 թուին խրկուած ստակին գումարը 941՛000, եւ 1864 ինը 15՛021՛000 լիրա եղեր է։ Եւ այս խրկուած ստակներուն գումարը մեկ տեղ բերելով կըլլայ 173095 լիրա, որ ըսել է 4՛327՛310՛000 ֆրանք. որ տասնկի ստակով կընէ 38՛030՛705 քէսէ ստակ։ Ասկէց կրնայ հասկցուիլ որ բոլոր Եւրոպայի Հնդկաստանի հետ ունեցած առեւտուրը որքան ընդարձակութիւն գտած է այս մօտ տարիներս։

Թոփչի վեպէն պաշտօնական լրագրոյն այս տեղեկութեանցը վրայ սա ալ աւելցնել պատշաճ կը տեսնեմք, որ հին ժամանակները եւ կողմնացոյցը չը գտնուած՝ որ նաւերը լաց ծովը հանելու կը վախցուէր, մինչեւ այն ծովեզերքներուն մօտ՝ եւ ցամաքը աչքերնուն առջեւէն չկորսնցնելով կը նաւարկէին։ Եւրոպային Հնդկաստան երթալը կէս ծովով եւ կէս ցամաքով ըլլալուն համար վտանգաւոր ալ էր, ծախք ալ շատ կերթար. որովհետեւ ճերմակ ծովէն Ասիայի կողմի մէկ նաւահանգիստը պիտի ելլէին. զոր օրինակ Տիւրոն կամ Լօքէնտերուն; եւ անկէց ցամաքով պասրա երթալով պարսից ծովէն դարձեալ նաւ նստելու էր։ Կողմնացոյցը գտնուելէն ետքը աւելի կարճ եւ ապահով ճամբայ մը գտնել ժամանեցին իմաստուն նաւապետներ. եւ ասանկ ճամբայ մը գտնելու համար էր որ Վրիստափոր Քոլոմպօ Սպանիայէն ճամբայ ելաւ. եւ Ամերիկա գտնելը գրեթէ գիպուած մըն էր. ինչպէս որ պատմութենէն կը հասկցուի։ Եւ անկէց ետքը Վասքօ Կամա Բօրտուկալցին Ափրիկէի հզերքը բոնելով գլուխ բարեյուսոյ հրուանդանը դաս, անկէց անցնելէն ետքը պարսից ծովուն բերնին առջեւէն անցնելով Հնդկաստան գնաց։

Անգլիացիները այս ճամբան բռնեցին. որովհետեւ իրենց երկրէն անընդհատ ծովով երթալով մինչեւ Հնդկաստան կը հասնուէր. բայց ճամբան շատ երկար ըլլալէն զատ՝ պաշար նորոգելու համար վայրեր եւ անկրճմ մարդոց բնակած երկիրները հանդիպելու ստիպեալ էին։ Ծովու վտանգ ալ կար՝ Մուսան ըսուած հովերուն տարաժամ մրրիկները յա-

թուցանելուն համար, որ այն ծովերուն մէջ շատ կը պատահի։

Հիմայ որ Ղէբքանդրիայէն Եգիպտոս, եւ Եգիպտոսէն կարմիր ծովու գլխաւոր նաւահանգիստը Սուէյիշ՝ երկաթուղի եւ ջրանցք շինուած կամ շինուելու վրայ է, Հնդկաստանի ճամբան դիւրին եղած եւ կարճցած է. Մարսիլիայի գրեթէ դիմացը կգտնայ Ղէբքանդրիա, իսկ կարմիր ծովէն Սուկիանոս բաց ճամբայ ըլլալով Հապէշիստանի եւ Եէմինի առաջին ուղղակի Հնդկաստան կերթուի։ Ասոր հիմայ կարմիր ծովու ճամբան աւելի յաջող ըլլալով, աւանդները Մարսիլիայի ճամբով Ղէբքանդրիա եւ անկէց երկաթուղիով Սուէյիշ եւ Հնդկաստան խրկուիլ ըսկսուած է։ Ընդհայէն Հնդկաստան երթալու դրամներուն Մարսիլիայի վրայէն խրկուիլուն պատճառն այս է։

ՆՈՐԱԳՒՏ

ՀՆՈՒԹԻՒՆ

Նաբօլի Լօմբէի աւերակ քաղաքը հնուէն հանց նոր թանգարան մը եղած է. Տեսան մերոյ ժամանակը եւ անկէց առաջ եղած բաներուն մէկ մէկ օրինակը. եւ այն առենուան սովորութենանց մէկ մէկ նշանը կը գտնուին*։

Նոր գտնուած բաներուն մէկն ալ Հռոմէական տոմար մըն է. Ճիշդ Յուլեան տոմարը, որ այն ժամանակը գործ կածուէր։ Ասիկայ մէկ ճերմակ մարմարիոնէ կտոր մը վրայ քանդակուած է. եւ միայն տարուան երեք ամիսները կը պարունակէ, եւ գագաթնահայեաց գաւազաններու բաժնուած է. ամէն մէկ գաւազանին գագաթը՝ նոյն գաւազանին պարունակած ամսոյն կենդանակերպը կայ։

Այս հաշուոյս մէջ Հռոմայեցիներուն աստղաբաշխական եւ մշակական գիտութենանց եւ կրօնքներնուն վրայ պիտնալու արժանի հետաքրքրական բաներ կան։ Ամէն մէկ գաւազանին գլուխը կենդանակերպին նըշանին տակը ամսոյն անունը գրուած է. եւթը քանի օր ըլլալը, եւթը ամսոյն ըստ Հռոմայեցւոց նշանակուած օրը, որ երբեմն ամսոյն 5ին եւ երբեմն 7ին կըլլար։ Օրուան եւ գիշերուան ժամերը որ երկայնութիւնը եւ կարճութիւնը կը ցուցնեն, նշանակուած են. ամբողջական թիւերը Հռոմէական թուագրով, կեսերը Տ՝ատին գրովը, որ «էմ» բառին առաջին դիրն ըլլալով կ՚ըսել կըլլայ. իսկ քառորդ ցուցնելու համար հորիզոնական պզտիկ գիծ մը քաշուած է։ Բիւրը ո՛ր կենդանակերպը կը գտնուի՝ անոր անունն ալ, արեւադարձներու եւ գիշերահաւասարի օրերն ալ նշանակուած են։

Ձմեռնային արեւադարձին տակը գրուած է. հիմա ննջէ՛ն, ցրտան ուժէդ. այրինքն՝ ձմեռնամուտ։ Միջակութեան թրատներէն վերջը կրօնական մասը կուգայ. ամէն մէկ ամսոյ վրայ տիրող կուռքին անունը, եւ այն ամսոյն մէջ կատարուելիք տօները կը գրէ։ Ամենմէ զատ՝ նոյն մարմարիոնին վրայ երկուք ալ կուռքի պատկեր կայ. մէկն է Պողոն, որ արեւուն կառքը կը կառավարէ. եւ միւսը Դեմետրէ դիցուհին, որ ցորենի հասկ կը ժողվէ։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒԽԹԱՍԱՐ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Հալէպ բնակեալ Պիւրքճիանօֆ յարգի Յովհաննէս աղային թարգմանած է տաճկերէն լեզուի, եւ մայրաքաղաքիս Ազգային Կրօնական ժողովոյն հրատարակուած, եւ Ընթերցի Թանգարանի ընկերութեան ծախքովը տպել տուած է Իզմիր, Տէտեանց տպարանը, հայերէն լեզուէ զուրկ հայազգիներուն համար։ Կը գտնուի Կոստանդնուպոլիս Վէրագոյի հավատիս լուացրոյն գրատունը. եւ կը ծախուի 3 դուռուշի։

ՏՆՕՐԷՆ=ԽՄԲԱԳԻՐ ԵՒ ՏՊԱԳՐԻՉ

ԳՈՂՏ. ՊՐ. ՏՐ. ԿՐՊ. ՏԻՐՈՑԵՆՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ

ՎԷՋԻՐ—ԽԱՆ

* Այս քաղաքը որ Նաբօլիի Թագաւորութեան Քամբանիա գաւառին մէջն է. Վեղուվիոյ լերան հրաբուխէն փրկին 63 Թուականին կործանեցաւ, 73ին մոխրի տակ բոլորովին Թաղուեցաւ, մինչեւ 1755 Թուականը՝ որ ամէն շէնքերովը ամբողջ գտնուեցաւ ինչպէս որ 73 Թուին կը գտնուէր. եւ հիմայ հնագէտները շատ հետաքրքրական բաներ կը գըտնեն հոն։